

**ГУМЕНЮК А.Г.,
кандидат політичних
наук, молодший
науковий співробітник**

*Інститут міжнародних
відносин Київського
національного
університету
імені Тараса Шевченка*

Питання про врегулювання збройного конфлікту в колишній Югославії вперше постало на порядку денному ООН у вересні 1991 року.

21 лютого 1992 року Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію 743 (1992), у якій постановила запровадити під своїм керівництвом Сили Організації Об'єднаних Націй по охороні (СООНО) у відповідності із Планом Операції по підтриманню миру і просила Генерального секретаря вжити заходів, необхідних для забезпечення їх розгортання у найкоротший термін.

У відповідності із мандатом СООНО передбачалося переведення 100 військових спостерігачів із Хорватії в деякі райони Боснії і Герцеговини після демілітаризації РОООН. Проте різке погіршення становища в Боснії і Герцеговині змусило Генерального секретаря ООН направити в Республіку 70 військових спостерігачів вже 30 квітня 1992 року. У травні, не дивлячись на дипломатичні зусилля представників Генерального секретаря і СООНО, що були спрямовані на досягнення домовленості про припинення вогню, загострилося збройне протистояння між босній-

**ФОРМИ І
МЕТОДИ
ДІЯЛЬНОСТІ
СООНО ПО
ПРИПИНЕННЮ
КРОВОПРОЛИТТЯ
В БОСНІЇ ТА
ГЕРЦЕГОВИНІ**

ськими мусульманами і хорватами з однієї сторони і боснійськими сербами, з іншої. 14 травня, коли небезпека для життя співробітників ООН досягла загрозливого рівня, спостерігачі були виведені із зони конфлікту і розміщені в РОООН. Станом на 17 травня у складі штаб-квартири СООНО в Сараєво залишалося лише близько 100 чоловік для надання послуг в організації переговорів.

В ряді резолюцій і заяв Рада Безпеки ООН закликала сторони конфлікту припинити збройну боротьбу і розпочати переговори про політичне врегулювання і звернулася із вимогою до зовнішніх сил утримуватися від втручання у конфлікт в Боснії і Герцеговині. Рада Безпеки також вимагала роззброїти або розпустити всі іррегулярні сили на території Республіки. У резолюції 757 (1992) Рада Безпеки прийняла рішення про створення зони безпеки, яка охоплювала Сараєво і його аеропорт у рамках створення необхідних умов для привезення гуманітарних вантажів у Боснію і Герцеговину¹.

Виконуючи постанови Ради Безпеки, СООНО посилили переговорну діяльність із сторонами з метою припинення бойових дій в районі Сараєво. У своїй доповіді від 6 червня Генеральний секретар повідомив Раду Безпеки, що 2 червня Командувач СООНО направив свого директора по громадянським питанням в Сараєво для проведення переговорів із сторонами. Директор протягом трьох днів проводив інтенсивні обговорення із представниками сторін, які зосереджувалися на питанні про відкриття аеропорту Сараєво для надходження гуманітарних вантажів під виключним контролем ООН. 5 червня угоду по цьому питанню було підписано між членами Президії Боснії і Герцеговини і боснійськими сербами. Для впровадження положень угоди від 5 червня Генеральний секретар запропонував розширити повноваження СООНО в Боснії і Герцеговині і покласти на Сили оперативну відповідальність за функціонування і безпеку аеропорту Сараєво. Для цього Сили повинні були керувати роботою аеропорту, здійснювати контроль за його об'єктами, сприяти розвантаженню гуманітарних вантажів і забезпечити їх перевезення. Крім того, СООНО уповноважувалися контролювати виведення зенітних систем і концентрацію артилеристських і мінометних батарей у районах, узгоджених із Силами. Концепція операції в Сараєво передбачала 4 етапи: розгортання військових спостерігачів (60 чол.) для контролю за виведенням озброєнь; розгортання піхотного батальйону (до 1000 чол.) для забезпечення безпосередньої безпеки аеропорту; розгортання цивільного персоналу, необхідного для експлуатації, і представників гуманітарних установ; відкриття аеропорту для гуманітарних і офіційних польотів.

8 червня 1992 року Рада Безпеки прийняла резолюцію 758 (1992), у якій відмітила згоду всіх сторін в Боснії і Герцеговині про те, щоб аеропорт в Сараєво був знову відкритий виключно під егідою ООН і за допомогою СООНО і постановила розширити мандат СООНО і

збільшити чисельність Сил у відповідності із доповіддю Генерального секретаря; уповноважила Генерального секретаря розгорнути військових спостерігачів і відповідний персонал, який був необхідний для діяльності, що згадувалась у доповіді².

У світлі рішень Ради Безпеки СООНО сконцентрували увагу на створенні умов для імплементації угоди від 5 червня. Напружена діяльність персоналу Сил дала змогу Генеральному секретареві вже 29 червня доповісти Раді Безпеки, що боснійські серби виводять свої підрозділи із аеропорту Сараєво, і що обидві сторони почали концентрацію важких озброєнь у районах узгоджених із СООНО для організації нагляду за ними з боку Сил. Того ж дня Рада Безпеки прийняла резолюцію 761 (1992), у якій, відзначаючи значний прогрес, досягнутий СООНО у справі забезпечення евакуації аеропорту Сараєво, уповноважила Генерального секретаря негайно розгорнути додаткові елементи Сил для забезпечення функціонування аеропорту і передачі гуманітарної допомоги³. До 3 липня, не дивлячись на постійні бойові дії в Сараєво, додатковий контингент Сил було розміщено на території аеропорту і в різних частинах міста.

Рада Безпеки у резолюції 776(1992) санкціонувала розширення мандату і збільшення чисельного складу СООНО у Боснії і Герцеговині у відповідності із положеннями доповіді Генерального секретаря. Для створення сприятливих умов реалізації мандату Сил і посилення безпеки персоналу СООНО у своїй наступній резолюції Рада Безпеки, відзначаючи випадки порушень сторонами зобов'язань щодо заборони на військові польоти, постановила заборонити військові польоти у повітряному просторі Боснії і Герцеговини і знову розширила повноваження СООНО, запропонувавши Силам здійснювати контроль за дотриманням заборони через розміщення спостерігачів на аеродромах, розташованих на території колишньої Югославії⁴.

Той факт, що розмах Операції ООН по підтриманню миру в Боснії і Герцеговині не вкладався в рамки початкового підходу ООН до розблокування кризи, змусив Генерального секретаря вдосконалити концепцію Сил щодо дій на території цієї Республіки. У доповіді Генерального секретаря від 5 листопада 1992 року у цілях забезпечення контролю за виконанням заборони на військові польоти у повітряному просторі Боснії і Герцеговини наводилася, зокрема, система підходів, розроблена СООНО, яка включала в себе наступні елементи:

1. Відповідальність за діяльність СООНО за змістом резолюції 781 (1992) Рада Безпеки покладалась на центр контролю і координації спостереження (ЦККС), який було створено у штаб-квартирі СООНО у Загребі.
2. Для здійснення всіх польотів у повітряному просторі Боснії і Герцеговини вимагався попередній дозвіл ЦККС.

3. Всі рейси в Боснії і Герцеговині відправлялись із Белграда, Загреба або Спліта, де проводились їх інспектування Силами ООН.
4. Групи спостерігачів на аеродромах Боснії і Герцеговини здійснюють контроль за всіма польотами, які отримали дозвіл ЦККС.
5. ЦККС отримував від НАТО інформацію на основі засобів технічного контролю; здійснював перевірку, чи є політ санкціонованим, і повідомляв про порушення Раді Безпеки.

На думку автора, концепція СООНО щодо контролю за виконанням заборони польотів була доволі ефективною. Свідченням достовірності цієї тези є той факт, що 9 листопада Генеральний секретар доповів Раді Безпеки про викриття 24 випадків несанкціонованих польотів⁵.

До речі, виступаючи за якнайшвидше врегулювання югославського конфлікту, Україна всіляко підтримувала миротворчу діяльність ООН та інших міжнародних організацій (ОБСЄ, ЄС тощо). Виходячи з цього, наша держава з липня 1992р. брала безпосередню участь в операціях ООН в Боснії, а з травня 1994 по листопад 1995 року – в Хорватії, додавши до сил ООН свій військовий контингент. Крім того, у складі цих сил з 1994 року перебувають групи військових спостерігачів, цивільних поліцейських, а з липня 1995 року – вертолітний підрозділ збройних сил нашої країни. За період з 1992 р. по 1996 р. у врегулюванні югославського конфлікту почесну місію “блакитних шоломів” виконало близько 7 тисяч українських військовослужбовців, які своєю мужністю та високим професіоналізмом здобули високу оцінку та заслужену повагу з боку миротворчих сил та керівництва ООН. На жаль, за це довелося заплатити дорогою ціною – в українському контингенті сил ООН в колишній Югославії в досліджуваний період 15 загиблих, понад 50 поранених.

16 листопада 1992 року Рада Безпеки у резолюції 787 (1992) висловила за розміщення спостерігачів на кордонах Боснії і Герцеговини для виконання рішень Ради щодо необхідності ізолювати територію республіки від зовнішнього впливу і втручання як хорватської національної гвардії, так і частин ЮНА та дотримання військового ембарго. Рада Безпеки запропонувала Генеральному секретареві підготувати рекомендації з цього приводу⁶.

21 грудня Генеральний секретар вказав на необхідність надати Силам ООН право не тільки спостерігати, розслідувати і доповідати про випадки проникнення військових підрозділів і зброї на територію Боснії і Герцеговини, але конфіскувати або повертати назад такі вантажі і підрозділи. Генеральний секретар наголосив на тому, що існуюча практика “символічної присутності” на деяких пунктах не тільки нездатна забезпечити вимоги Ради, але й підриває функціональну спроможність СООНО, і запропонував розширити

повноваження Сил і їх чисельність на 10000 чоловік для цілодобового спостереження і контролю по 123 пунктах, розташованих на кордонах Боснії і Герцеговини із сусідніми державами.

10 січня 1993 року Генеральний секретар підготував доповідь Раді Безпеки, у якій підсумував результати діяльності СООНО у Боснії і Герцеговині. Він, зокрема відмітив, що Силам вдалося забезпечити в цілому роботу аеропорту Сараєво, хоча в результаті ворожих дій проти літаків, які виконували гуманітарну місію, роботу аеропорту доводилося неодноразово припиняти.

Генеральний секретар відмітив тенденцію з боку уряду Боснії і Герцеговини накладати на Сили відповідальність за різноманітні недоліки. У ряді випадків СООНО стали об'єктом закидів з боку урядових кіл у публічних заявах і деклараціях. Також, в результаті спланованих нападів на персонал Сил загинули 6 солдат і більш ніж 100 отримали поранення при виконанні своїх обов'язків, не дивлячись на офіційні протести СООНО, ніяких заходів по виявленню і покаранню винуватців з боку уряду Боснії і Герцеговини не було вжито.

У доповіді зазначалося, що кількість порушень заборони на військові польоти у повітряному просторі Боснії і Герцеговини значно зменшилася. Таким чином, головне завдання заборони – не допустити масованого використання військових літаків у бойових діях – було досягнуто⁷. Генеральний секретар торкнувся також питання про деякі фінансові аспекти СООНО у Боснії і Герцеговині, пов'язані із дотриманням загальної концепції операцій ООН по підтриманню миру. У своїй доповіді від 10 вересня 1992 року⁸ Генеральний секретар рекомендував Раді Безпеки погодитися із пропозицією ряду держав-членів надати на безоплатній основі додатковий персонал, необхідний Силам ООН. Проте, після досвіду піврічної діяльності СООНО виявилось, що такий підхід не тільки суперечить розумінню такого роду операцій ООН як колективних дій всіх держав – членів, але й призводить до виникнення оперативних і адміністративних проблем. Так, спеціальний порядок фінансування дозволив урядам, які надавали контингенти командуванню в Боснії і Герцеговині, не завжди визнавати, що нові підрозділи становлять невід'ємну частину СООНО і переходять під безпосереднє управління Командувача Силами. У зв'язку із цим виявилось складним забезпечити, щоб ці підрозділи завжди діяли у відповідності із загальною політикою СООНО. Тому Генеральний секретар рекомендував, щоб з моменту повнення мандату СООНО, фінансування їх діяльності здійснювалося шляхом розподілення видатків між всіма державами-членами^{9,10}.

16 березня 1993 року Генеральний секретар доповів про випадок бомбардування літаками двох населених пунктів на схід від Сребреніки, яке відбулося 13 березня. За свідченням очевидців, літаки після бомбардування попрямували до кордонів СРЮ. Це був перший випа-

док використання літаків у бойових діях після введення Ради Безпеки “зони заборони польотів”. Спостерігачам СООНО не вдалося визначити належність бомбардувальників. Наступного дня Голова Ради Безпеки засудив порушення резолюції Ради і зауважив, що з моменту заборони військових польотів над Боснією і Герцеговиною Силами ООН було зареєстровано біля 465 порушень цього рішення¹¹. Рада Безпеки звернулася із проханням до Генерального секретаря розслідувати бомбардування, проте встановити винуватців не вдалося.

31 березня Рада Безпеки прийняла резолюцію 816 (1993), у якій поширила заборону, введenu резолюцією 781 (1992), на польоти всіх літаків і гелікоптерів у повітряному просторі Боснії і Герцеговини, за винятком польотів, санкціонованих СООНО, для гуманітарних перевезень; уповноважила держави-члени через 7 днів після прийняття резолюції вживати під контролем Ради Безпеки і за умови тісної координації із Генеральним секретарем і СООНО всі необхідні заходи у повітряному просторі Боснії і Герцеговини у випадку подальших порушень з метою забезпечення заборони на вищезгадані польоти¹².

9 квітня 1993 року Генеральний секретар ООН надіслав Раді Безпеки листа, який він отримав від Генерального секретаря НАТО Манфреда Вернера. У листі повідомлялося про те, що Північно-Атлантична Рада прийняла рішення здійснити необхідні приготування для забезпечення виконання рішень Ради Безпеки про заборону польотів. Генеральний секретар НАТО сповістив також про готовність організації до проведення повітряних операцій в Боснії і Герцеговині з 12 квітня 1993 року і про те, що уряди Франції, Голландії, Туреччини, Великобританії і Сполучених Штатів запропонували надати літаки для запровадження контрольних польотів.

Операція НАТО по впровадженню рішень Ради Безпеки про “зони заборони польотів” почалася 12 квітня 1993 року. Участь літаків північноатлантичного блоку у заходах ООН по підтриманню миру дозволила в цілому різко зменшити кількість випадків порушення заборони польотів і, до деякої міри, попередити використання повітряних засобів сторонами конфлікту. Так, ще 28 лютого 1991 року перехоплювачі НАТО збили чотири бойові літаки, які знаходилися в зоні заборони і ігнорували подвійне попередження. 21 листопада 1991 року, після атаки літака Сербської Країни на анклав Біхач, літаки НАТО знищили посадну полосу, розташовану в секторі “Південь” РОООН. Проте залучення Північно-Атлантичного Альянсу не призвело до повного припинення порушень. За деякими даними, до 30 квітня 1995 року загальна кількість зафіксованих заборонених польотів сягнула 4847 випадків.

Збільшення обсягу завдань СООНО змусило Раду Безпеки у резолюції 836 (1993) від 4 червня прийняти рішення про розширення мандату Сил через збільшення силових повноважень СООНО. Згідно із цією резо-

люцією Рада Безпеки зобов'язала СООНО захищати безпечні зони, включаючи збройний захист від ворожих нападів, здійснювати моніторинг угоди про припинення вогню, сприяти виведенню військових і напіввійськових підрозділів крім тих, які належать урядові Боснії і Герцеговини, і зайняти ключові стратегічні позиції. СООНО уповноважувалася вживати необхідні заходи для самозахисту, включаючи використання сили, відповідати на бомбардування безпечних зон і відбивати збройні вторгнення на їх територію. СООНО надавалося також, за змістом резолюції 836 (1993), право вдаватися до застосування сили для забезпечення свободи пересування контингенту і для захисту гуманітарних вантажів. Резолюція вирішувала, що держави-члени можуть застосувати під керівництвом Ради Безпеки повітряні сили в межах безпечних зон для підтримки дій СООНО¹³.

На виконання відповідних рішень Ради Безпеки щодо реалізації Силами ООН ізоляції Боснії і Герцеговини¹⁴ Генеральний секретар розглянув два варіанти діяльності СООНО у цьому напрямку. Він, зокрема, зауважив, що встановлення повного контролю кордонів Боснії і Герцеговини не є реалістичним з огляду на обмежені ресурси організації, і на той факт, що такого роду дії СООНО можуть замінити виконання функцій, які лежать в межах юрисдикції суверенних держав. Більш прийнятним, з точки зору Генерального секретаря, був варіант моніторингу кордонів, але навіть його запровадження потребувало значних додаткових ресурсів. Доповідь містила також інформацію про те, що на рахунок фінансування СООНО станом на середину червня 1993 року від держав-членів надійшло лише 1,26 млрд. дол. США. Несплачена сума, таким чином, склала 2,236 млрд. дол. США. Генеральний секретар наголосив, що "існує висока імовірність того, що організація незабаром не зможе оплатити щоденні зобов'язання", пов'язані із виконанням Операції по підтриманню миру.

7 липня Голова Ради Безпеки у листі проінформував Генерального секретаря, що члени Ради залишаються на своїх позиціях щодо необхідності розміщення військових спостерігачів на кордонах Боснії і Герцеговини і погоджуються із концепцією моніторингу.

28 січня 1994 року прем'єр-міністр Боснії і Герцеговини повідомив Раду Безпеки про вторгнення підрозділів Хорватської армії на територію країни. Сили ООН по охороні підтвердили цю інформацію. За даними Сил Хорватська армія, після вдалого наступу збройних сил боснійського уряду, почала здійснювати безпосередню підтримку військових формувань армії боснійських хорватів через надання зброї, спорядження і особового складу. За підрахунками персоналу СООНО, на територію Боснії і Герцеговини перейшло від 3000 до 5000 військовослужбовців Хорватської армії.

У своїй заяві від 3 лютого 1994 року Рада Безпеки засудила дії Хорватії на території сусідньої держави і вимагала від хорватського уря-

ду негайно вивести свої збройні сили. Члени Ради Безпеки заявили, що вони невідкладно “розглянуть інші серйозні заходи”, якщо Хорватія не припинить втручання у внутрішні справи Боснії і Герцеговини. Рада Безпеки звернулася із проханням до Генерального секретаря здійснювати нагляд за ситуацією і доповідати про прогрес у виведенні іноземних збройних сил із території республіки.

18 лютого 1994 року Генеральний секретар інформував Раду, що, згідно із спостереженнями СООНО, всупереч вимогам про невтручання, близько 5000 військовослужбовців Хорватської армії залишились на території Боснії і Герцеговини.

На початку 1994 року постійна протидія Силам ООН з боку сторін конфлікту загострила питання вироблення шляхів підтримки діяльності СООНО. На Брюссельському самміті НАТО 10 і 11 січня 1994 року держави-члени НАТО прийняли декларацію, у якій висловили рішучість “знищити перепони для реалізації мандату СООНО” і підтвердили готовність під керівництвом Ради Безпеки нанести повітряні удари з метою попередження порушень “безпечних зон”. В цьому контексті вони запрошували СООНО виробити план заходів щодо зміни блокованих частин Сил і відкриття аеропорту Тузла.

18 січня Генеральний секретар ООН у листі Голові Ради Безпеки відзначив, що прийняття такої пропозиції буде означати участь СООНО у наступальній операції проти сил боснійських сербів, які унеможливають виконання функцій СООНО, і відмітив, що до цього контингент ООН був уповноважений застосовувати повітряну підтримку лише для захисту персоналу ООН. Проте Генеральний секретар доручив своєму Спеціальному представникові у колишній Югославії Ясуші Акаші разом із командувачем Силами підготувати план військової операції для зняття блокування ротації і відкриття аеропорту в Тузлі у координації із південним командуванням НАТО.

Розвитком подій створився важливий прецедент в практиці миротворчої діяльності ООН – широке залучення військ НАТО до участі у врегулюванні конфлікту. На початок 1994р. з 34 тисяч солдатів, що брали участь в операції ООН, 25 тисяч становили солдати військ НАТО.

Функції НАТО полягали у введенні кораблів в Адріатику, забезпеченні авіацією зон, заборонених для польотів, розташуванні контингентів у Боснії, нанесенні ударів у разі створення загрози безпеці контингенту. Слід зазначити, що відповідно до домовленості НАТО могла вживати дії тільки на вимогу ООН і під безпосереднім контролем ООН. Залучення військ НАТО цілком відповідало духу і принципам Статуту ООН, який передбачає співробітництво Ради Безпеки з регіональними організаціями в справі врегулювання міжнародних конфліктів.

1 березня 1994 року боснійські серби, після переговорів з високими посадовими особами в Москві, погодилися на відкриття аеропорту в

Тузлі для гуманітарних цілей, після чого Сили почали розміщувати свій персонал в аеропорту і сприяти здійсненню гуманітарних програм. 10 березня СООНО також провели ротацию частин Сил, що були дислоковані в Сребрениці. Проте СООНО не вдалося підписати із сторонами угоду про гарантії безпеки для гуманітарних польотів. Відсутність чіткої договірної бази зумовило невизначений і тимчасовий характер функціонування аеропорту в Тузлі.

Незначний прогрес щодо Тузлі і Сребрениці, втім, не позначився на ситуації в цілому. Протягом 1994 року сторони регулярно порушували рішення Ради Безпеки про “безпечні райони”. Запеклі бої і бомбардування міст неодноразово призводили до загибелі мирних жителів. Так, 4 і 5 лютого 1994 року внаслідок артилеристського обстрілу Сараєво загинуло 68 цивільних осіб і 160 інших отримали пошкодження. По цьому та іншим інцидентам СООНО провели розслідування, у якому зазначалося, що 4 лютого обстріл проводився із території, яка контролювалася боснійськими сербами, хоча точне місцезнаходження позицій артилеристських батарей встановити не вдалося.

6 лютого Генеральний секретар у листі до Голови Ради Безпеки заявив, що випадки артилеристського обстрілу Сараєво доводять необхідність застосування повітряних ударів за змістом резолюції Ради Безпеки 836 (1993). Генеральний секретар ООН також інформував Раду Безпеки, що він звернувся із пропозицією до Генерального секретаря НАТО отримати “рішення Північно-Атлантичної Ради по питанню уповноваження начальника штабу Південного Командування НАТО на проведення повітряних ударів на прохання ООН по артилеристським і мінометним позиціям у районі Сараєво, які будуть визначені СООНО, як такі, що несуть відповідальність за обстріл цивільних цілей у місті”.

9 лютого Північно-Атлантична Рада звернулася із ультимативною вимогою до боснійських сербів провести протягом 10 днів виведення і розміщення під контролем СООНО важкого озброєння (танків, артилерії, ракетних установок і протиповітряної зброї), яке знаходилось на території кола із центром в Сараєво радіусом в 20 кілометрів. Заява також містила заклик до уряду Боснії і Герцеговини протягом того ж періоду передати важке озброєння, яке перебувало в межах Сараєво, під контроль СООНО. Північно-Атлантична Рада заявила, що будь-яка позиція вказаних видів озброєння в межах “зони виключення”, крім тієї, яка перебуває під контролем Сил ООН, після закінчення 10-денного терміну (20 лютого 1994) буде об’єктом повітряних ударів НАТО. Заява Північно-Атлантичної Ради від 9 лютого спричинила активне обговорення питання у рамках Ради Безпеки ООН. Так, на засіданнях Ради 14 і 15 лютого 1994 року, присвячених ситуації в Боснії і Герцеговині виступили 58 доповідачів. В цілому члени Ради Безпеки визнали, що дії НАТО відповідають по-

ложенням відповідних резолюцій Ради і приготування до операції проводяться під керівництвом і в координації із ООН.

17 лютого боснійські серби під тиском російських дипломатів оголосили про свою згоду виконати ультиматум НАТО. Наступного дня спеціальний представник Генерального секретаря доповів про домовленість із лідером боснійських сербів про здійснення Силами ООН вільного контролювання “зони виключення” і виведення важкого озброєння. Угода також включала встановлення “гарячої лінії” зв'язку між СООНО і сторонами конфлікту. Зважаючи на активну демілітаризацію району навколо Сараєво, 20 лютого Рада Безпеки у координації із НАТО вирішила не застосовувати повітряні удари.

23 лютого 1994 року на базі СООНО в Загребі сторони підписали угоду про припинення вогню. Угода передбачала також розміщення підрозділів СООНО на ключових позиціях, передачу важкого озброєння під контроль СООНО і створення спільної комісії за головуванням представника Сил ООН по охороні. Нормалізація ситуації в Сараєво, на жаль, не призвела до переговорів про загальне політичне врегулювання. Вже наприкінці березня 1994 року боснійські серби атакували “зону безпеки” ООН в Гораджі. Наступ супроводжувався інтенсивним артилеристським обстрілом міста і сусідніх сіл.

6 квітня Рада Безпеки рішуче засудила ведення бойових дій в “безпечних зонах” і звернулася із вимогою негайно припинити наступальні дії проти Гораджі. Зважаючи на те, що боснійські серби ігнорували заклики Ради Безпеки і дипломатичні заходи СООНО, і після того, як військові спостерігачі Сил опинилися під артилерійським обстрілом, керівник СООНО звернувся із проханням до НАТО здійснити повітряну підтримку з метою захисту персоналу контингенту ООН. 10 і 11 квітня 1994 року літаки НАТО вперше бомбардували позиції боснійських сербів. 18 квітня, зважаючи на загострення ситуації, Генеральний секретар запропонував НАТО санкціонувати повітряні удари по мінометних, артилерійських, або танкових позиціях, які вели обстріл цивільних цілей в районах Гораджі, Тузли, Жепа, Біхача і Сребрениці. 22 квітня Північно-Атлантична Рада прийняла рішення санкціонувати повітряні удари, якщо боснійські серби негайно не припинять бойових дій у зонах безпеки і не забезпечать свободу пересування і перевезення гуманітарних вантажів для СООНО. Північно-Атлантична Рада також встановила “виняткову зону” радіусом у 20 км, схожу з тією, що містилася в ультиматумі від 9 лютого, для Гораджі і 4 інших “зону безпеки” ООН в Боснії і Герцеговині.

Того ж дня Рада Безпеки у своїй резолюції 913 (1994) засудила боснійську сербську сторону за невиконання своїх договірних зобов'язань і вимагала, щоб сторони негайно уклали угоду про припинення вогню під егідою СООНО в Гораджі і на всій території Боснії і Герцеговини¹⁵.

23 квітня боснійські серби були вимушені піти на поступки і підписати угоду із СООНО про повне припинення вогню в районі Горажде і розміщення батальйону Сил у трьохкілометровій зоні певного міста. Угода також передбачала виведення важких озброєнь із “виняткової зони”. Хоча після закінчення терміну, визначеного у заяві Північно-Атлантичної Ради, боснійські серби не виконали всіх положень угоди, Командувач Силами, зважаючи на прогрес у переговорному процесі, 24 квітня прийняв рішення не вдаватися до застосування повітряних ударів. Вже 26 квітня Генеральний секретар оголосив, що боснійська сербська сторона повністю дотримується припиненню вогню і вивела важке озброєння із “виняткової зони”. Він відмітив, що СООНО в Гораджі проводять активну діяльність по евакуації поранених і перевезенню гуманітарної допомоги.

Автор вважає за необхідне відмітити обґрунтованість і ефективність застосування концепції “зон безпеки” в рамках ООН. У своїй доповіді від 9 травня 1994 року Генеральний секретар зауважив, що “зони безпеки” можуть виступати ефективним засобом ООН по підтриманню миру, але наголосив на тому, що реалізація концепції таких зон не передбачає, втім, довготермінового розв’язання конфлікту в Боснії і Герцеговині, який потребує загальних прийнятних політичних і територіальних рішень.

У доповіді від 1 грудня 1994 року Генеральний секретар розвинув свій підхід. Сторона, яка контролює “район безпеки” повинна утримуватися від використання його території для будь-яких ворожих дій проти іншої сторони, або у якості прикриття. Також, на думку Генерального секретаря, мандат СООНО не повинен включати забезпечення дотримання сторонами умов “зони безпеки”, оскільки застосування сили для виконання цього завдання може втягнути СООНО у бойові дії.

У своїй доповіді від 17 вересня 1994 року Генеральний секретар звернув увагу на деякі важливі напрями діяльності СООНО. Він зазначив, що хоча “ в рамках наявного мандату СООНО не відводилась конкретна роль по розмінуванню в гуманітарних цілях, ... сама присутність Сил створювала унікальну можливість для надання допомоги в спостереженні за зусиллями сторін по розмінуванню”¹⁶. Діяльність СООНО в цій області охоплювала програми по розповсюдженню інформації про лінії поля, збір такої інформації і отримання звітів від сторін для розповсюдження серед гуманітарних установ, контроль і координацію заходів по розмінуванню¹⁷.

Генеральний секретар також відмітив заходи СООНО в галузі цивільної інформації, які були націлені на інформування населення в районі дій місії, про завдання, мандат і діяльність СООНО з тим, щоб громадськість краще розуміла цілі, які стояли перед Силами. Зокрема, у лютому 1994 року в рамках СООНО було створено окремий відділ

інформації, який складався із 4-ох виробничих груп – телебачення, радіо, виробництва і розповсюдження друкованих матеріалів¹⁸.

В цілому Генеральний секретар позитивно оцінив результати діяльності СООНО, хоча і вказав на деяку невідповідність між стратегією розгортання Сил по підтриманню миру при умові активного співробітництва сторін і цілями, що були проголошені в резолюціях Ради Безпеки. На думку Генерального секретаря, “корисність Сил у підтриманні гуманітарної діяльності, сприянні локальному припиненні вогню і роз’єднанню військ і заохочення принципів примирення і співробітництва свідчать на користь продовження мандату СООНО”¹⁹.

В серпні і вересні 1994 року ситуація в Боснії і Герцеговині, і особливо в “зонах безпеки”, загострилася. Збільшилися напади на персонал СООНО та гуманітарні вантажі. Протягом двох місяців контингент ООН був вимушений двічі використовувати літаки НАТО для знищення артилеристських позицій боснійських сербів в районі Сараєво.

30 вересня 1994 року Рада Безпеки висловила занепокоєння ситуацією в “зонах безпеки” і зауважила, що всупереч положенням її резолюції 900(1994), не вдалося відновити спокій у Сараєво. Рада Безпеки ООН також у своїй резолюції 941 (1994) від 23 вересня звернулася із вимогою до боснійських сербів негайно припинити етнічні чистки і забезпечити доступ представників СООНО і гуманітарних установ до Бані-Луки та інших районів²⁰.

Проте напруження зростало і досягло кульмінаційного моменту внаслідок наступальних дій урядових військ в районі Біхачького Карману, який входив у одну із “зон безпеки”. Боснійська сербська сторона відповіла контрнаступом, в якому взяли участь підрозділи сербів із Сербської Країни.

13 листопада Рада Безпеки відреагувала на події своєю резолюцією 959 (1994), у якій вона засудила порушення кордону Боснії і Герцеговини сербами Сербської Країни та висловила підтримку зусиллям СООНО по виконанню рішень Ради про “зони безпеки” і вимагала, щоб всі сторони негайно припинили бойові дії в Біхачькому Кармані²¹. Того ж дня Рада Безпеки прийняла резолюцію 958 (1994) у якій уповноважила держави-члени вдаватися до дій за змістом резолюції 836 (1993) також і на території Хорватії²². 21 листопада, у відповідності із резолюцією 958 (1994) Ради Безпеки, НАТО завдало повітряний удар по злітно-посадочній смузі в Удбіні, яка використовувалася літаками сербів Сербської Країни. У листопаді, на прохання СООНО, НАТО провело також інші повітряні операції, спрямовані проти боснійських сербів. У відповідь на участь натівських сил у операції ООН по підтриманню миру, боснійські серби захопили і утримували службовців СООНО, і обмежили пересування гуманітарних колон по території, яка перебувала під їх контролем.

26 листопада Рада Безпеки звернулася із вимогою до боснійських сербів негайно вивести війська із “зони безпеки” в Біхачу. Рада Безпеки також вимагала від всіх сторін конфлікту погодитись на безвідкладне і беззастережне припинення вогню. Рада Безпеки закликала до загального припинення бойових дій на всій території Боснії і Герцеговини, початку переговорного процесу на основі плану, виробленого Контактною групою.

27 листопада в рамках СООНО було вироблено і доведено до відома сторін триступеневий план по припиненню вогню. План вимагав демілітаризації “зони безпеки”, передачу контрольних функцій СООНО і розміщення миротворчих підрозділів на стратегічних позиціях. Проте досягти угоди про припинення вогню вдалося лише наприкінці грудня. 23 грудня 1994 року сторони підписали угоду при припинення вогню і 31 грудня – угоду про припинення ворожих дій. Угода від 31 грудня, зокрема, передбачала місячний мораторій на проведення бойових дій, відведення військ і розміщення частин СООНО на нейтральній території, свободу пересування СООНО, співробітництво із СООНО щодо виведення іноземних сил тощо. Обидві угоди частково виконувалися лише до лютого 1995 року, після чого сторони відновили бойові дії і знову почали обмежувати свободу пересування СООНО.

У березні Генеральний секретар підсумував результати діяльності СООНО в Боснії і Герцеговині. У своєму аналізі він визначив як успіхи, так і невдачі Сил. Торкаючись співробітництва з НАТО, Генеральний секретар відмітив, що “забезпечення дотримання режиму зони, забороненої для польотів, успішно попередило застосування наступальних авіаційних засобів, а наявність авіації НАТО у значній мірі зміцнила позицію СООНО у переговорах про дозвіл на проходження транспортів”. Він високо оцінив “безпеку, яку створили СООНО завдяки операціям НАТО і привітав співробітництво між СООНО і НАТО на всіх рівнях”²³.

На думку Генерального секретаря, Сили добилися успіхів у здійсненні своєї місії у тих районах, де сторони демонстрували сумнівність у виконанні угод і де міжнародне співтовариство займало чітку політичну позицію, на основі якої могла діяти місія. Прикладом можуть слугувати досягнення СООНО у Федерації, де були виділені значні людські ресурси на облаштування миру між ворогуючими сторонами. Сприяння здійсненню спільних економічних проєктів, спрямованих на покращення умов життя у центральній і південній частині Боснії і Герцеговини, допомогло створити атмосферу довіри серед населення²⁴.

Аналіз документів ООН дозволяє авторці відмітити загострення проблеми безпеки персоналу СООНО в Боснії і Герцеговині у зв'язку із виконанням Силами мандату, яка набула особливої актуальності в середині 1995 року.

Так, у березні 1995 року сили боснійських сербів активізували натиск на міста в межах “зон безпеки”, здійснювали чисельні напади на автоколонії під захистом СООНО, відбирали транспортні засоби Сил і фактично закрили аеропорт Сараєво для гуманітарних цілей. Урядові сили також несли відповідальність за ряд інцидентів.

26 травня боснійські серби захопили в полон військових спостерігачів із складу СООНО і використали їх у якості “живого щита” для стримання авіаційних ударів НАТО, а 27 травня сербська сторона захопила пост спостереження СООНО на Врбаському мосту. Силам вдалося оволодіти цією позицією ціною 2 загиблих і 14 поранених²⁵.

Аналізуючи причини неприйнятого положення, в якому знаходилися СООНО в Боснії і Герцеговині, Генеральний секретар зробив ряд висновків. По-перше, розміщення, чисельний склад і мандат СООНО передбачав виконання функцій по підтриманню миру. Така операція не була можливою без тісного співробітництва із сторонами конфлікту, що було вкрай проблематичним в умовах конфлікту в Боснії і Герцеговині. Положення СООНО погіршувалось також тим, що їх першопочатковий миротворчий мандат постійно розширювався і почав включати елементи примушення до миру, внаслідок чого СООНО розглядалися сторонами як учасник конфлікту²⁶. По-друге, важливе значення мало застосування сили у контексті Операції по підтриманню миру. СООНО зверталися до НАТО з проханням використувати військово-повітряні сили 9 раз, і у всіх випадках повітряні удари наносилися по позиціям боснійських сербів. Очевидно, що застосування сили лише проти однієї із сторін змінило уявлення цієї сторони про нейтралітет СООНО і породжувало небезпеку, що їх персонал міг сприйматися як сторона, яка бере участь у війні. Разом з тим виконання задач, які поставлені перед СООНО – спостереження, патрулювання, перевезення гуманітарної допомоги – не є можливим без згоди сторін конфлікту, і ця згода досягається лише завдяки неуклінному дотриманню миротворчих принципів неупередженості²⁷. У якості вирішення проблеми безпеки СООНО, яка є важливою умовою виконання мандату Сил, Генеральний секретар запропонував або переглянути діючий мандат, щоб сили могли більш широко застосовувати репресивні методи, або включати в мандат тільки ті функції, виконання яких можна очікувати від операції по підтриманню миру.

Реалізація першого варіанту передбачала суттєве посилення СООНО і перегрупування контингенту. Цей варіант міг би створити можливість забезпечення поваги до рішення Ради Безпеки “з боку” сторін конфлікту. Проте Генеральний секретар зауважив, з огляду на той факт, що несплачена сума внесків на рахунок СООНО сягнула 898 млн. дол. США, що є сумнівні щодо спроможності ООН запровадити таку операцію.

Другий варіант, що зводився, фактично, до здійснення функцій зв'язку, ведення переговорів, надання місії добрих послуг і нагляду за виконанням домовленостей сторін із використанням зброї для персональної безпеки, значно зменшував спектр дій СООНО, але і суттєво знижував ступінь ризику контингенту ООН. Генеральний секретар наголосив на тому, що "СООНО у будь-якому випадку не зможуть самі по собі припинити війну в Боснії і Герцеговині. Їх роль полягає у створенні умов, в яких можна буде досягти прогресу на шляху мирного врегулювання, сприянні здійсненню угод і сприянні зусиллям по полегшенню людських страждань"²⁸. У цьому контексті Генеральний секретар визначив успішне проведення мирного діалогу в якості засобу досягнення безпеки Сил ООН. Необхідно, на його думку, щоб рішення Ради Безпеки про майбутнє Сил ООН по охороні супроводжувалося поповненням і активізацією мирного процесу, досягненням прийнятого рішення загального політичного врегулювання в Боснії і Герцеговині²⁹.

Після підписання 14 грудня 1995 року Загальної Рамкової угоди про мир в Боснії і Герцеговині Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію 1031 (1995) від 15 грудня, в якій санкціонувала передачу повноважень від СООНО Багатонаціональним Силам по виконанню угоди і затвердила викладений у доповіді Генерального секретаря порядок виводу Сил ООН по охороні³⁰.

Підсумовуючи викладене вище, слід відмітити, що форми і методи діяльності ООН по припиненню кровопролиття в Боснії та Герцеговині поряд із аналогічними діями, що мали місце в Хорватії та Македонії, містили певну новизну та своєрідність. Ці новизна та своєрідність проявилися, насамперед, в тім, що для приборкання кровопролиття в Боснії та Герцеговині ООН активно залучила НАТО. Авіаудари, які були нанесені альянсом у виконанні ВПС США, Франції, Великої Британії, Голландії по боснійським сербам, безперечно, сприяли вгамуванню політичних пристрастей і створювали необхідне підґрунтя для застосування дипломатичних засобів вирішення проблеми.

В цих же діях в рамках діяльності ООН активну роль відіграла Україна. Варто наголосити, що важливою особливістю наших підходів завжди було те, що участь України в процесі всеохоплюючого політичного врегулювання югославської кризи та її внесок в миротворчі зусилля ООН не були мотивовані якимись політичними інтересами або симпатіями до жодної із сторін конфлікту. Саме неупереджений характер позиції України постійно знаходив високу оцінку всіх сторін конфлікту, був запорукою сприятливого ставлення до українських миротворців з боку конфліктуючих сторін.

Під час югославського конфлікту склалася прикра ситуація, коли не зважаючи на заклик Ради Безпеки вжити всіх необхідних заходів

на підтримку мандату СООНО, жодна із провідних держав не знайшла доцільним взяти відповідальність за виконання цього рішення.

ПОСИЛАННЯ

- 1 Резолюція Ради Безпеки ООН, S/721(1991). – С. 2-3.
- 2 Резолюція Ради Безпеки ООН, S/758(1992). – С.2-3.
- 3 Резолюція Ради Безпеки ООН, S/761(1992). – С.2.
- 4 Резолюція Ради Безпеки ООН, S/781(1992). – С.3.
- 5 Письмо Генерального секретаря ООН от 6 ноября 1992 года на имя Председателя Совета Безопасности, S/24783. – С.1.
- 6 Резолюция Совета Безопасности ООН, S/787(1992). – С.3.
- 7 Очередной доклад Генерального секретаря ООН, представленный во исполнение резолюции 743(1992) Совету Безопасности, 10 февраля 1993 года, S/25264. – С.6-7.
- 8 Доклад Генерального секретаря ООН Совету Безопасности, S/24540. – С.1-2.
- 9 Письмо Постоянного представителя Германии при Организации Объединенных Наций от 10 июня 1998 года на имя Генерального секретаря ООН, S/1998/498. – С.2.
- 10 Документ Генеральной Ассамблеи ООН, Ф.47.741.- С.1.
- 11 Записка Председателя Совета Безопасности, 17 марта 1993 года, S/25470. – С.2.
- 12 Резолюция Совета Безопасности ООН, S/816(1993). – С.3.
- 13 Резолюция Совета Безопасности ООН, S/836(1993). – С.3.
- 14 Резолюция Совета Безопасности ООН, S/838 (1993). – С.2.
- 15 Резолюция Совета Безопасности ООН, S/913(1994). – С.2-3.
- 16 Доклад Генерального Секретаря ООН, представленный во исполнение резолюции 908(1994) Совету Безопасности 17 сентября 1994 года, S/1994/1067. – С.8-9.
- 17 Там само. – С.9.
- 18 Там само. – С.9.
- 19 Там само. – С.14.
- 20 Резолюция Совета Безопасности ООН, S/941(1994). – С.2-3.
- 21 Резолюция Совета Безопасности ООН, S/959(1994). – С.2.
- 22 Резолюция Совета Безопасности ООН, S/958(1994). – С.3.
- 23 Проект доклада Генерального секретаря ООН, представленный во исполнение резолюции 947(1994) Совету Безопасности, 22 марта 1995 года, S/1995/222. – С.13.
- 24 Там само. – С.22.
- 25 Доклад Генерального Секретаря ООН, представленный во исполнение резолюции 982(1995) и 987(1995) Совету Безопасности 30 мая 1995 года, S/1995/444. – С.19.
- 26 Там само. – С.21.
- 27 Там само. – С.3.
- 28 Там само. – С.2.
- 29 Там само. – С.20.
- 30 Резолюция Совета Безопасности ООН, S/RES/1031(1995)/ – С.1.

Надійшла до редакції 31.01.2002